

СИНГАЇВСЬКА І.В.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Кримський юридичний інститут Національного
університету «Юридична академія імені
Ярослава Мудрого»)

УДК 343.22

СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ – БАТЬКИ ТА ОСОБИ, ЩО ЇХ ЗАМІНЮЮТЬ: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ УНІФІКАЦІЇ

Стаття присвячується уніфікації термінів, пов'язаних з визначенням спеціального суб'єкта злочинів – батьків та осіб, що їх замінюють; формуванню пропозицій до чинного законодавства на підставі проведеного дослідження.

я ц 4 я ц : спеціальний суб'єкт злочинів, батьки та особи, що їх замінюють, уніфікація термінів.

Статья посвящается унификации терминов, связанных с определением специального субъекта преступлений – родителей и лиц, их заменяющих; формированию предложений к действующему законодательству на основании проведенного исследования.

я ц 4 я ц : специальный субъект преступления, родители и лица, их заменяющие, унификация терминов.

Article is devoted to unification of terms related to the definition of parents and persons in loco parentis as a special subject of crime; proposal to the legislation on the basis of the study.

Keywords: special subject of crime, parents and persons in loco parentis, unification of terms.

Формування особистості нероздільно пов'язане саме з вихованням та взаєминами особи в її першому соціальному інституті – сім'ї. У подальшому відбувається коригування набутих життєвих надбань іншими соціальними інститутами та референтними групами, що в більшості відіграє допоміжну роль. Батьки та особи, що їх замінюють, є найвпливовішими особами, що здійснюють вплив на свідомість дитини, особливо у ранньому дитинстві.

До вирішення питань, пов'язаних зі злочинами проти сім'ї, у різний час звертались такі дослідники: С.Я. Лихова, І.О. Зінченко, О.М. Готін, О.І. Белова. Проте праці вказаних авторів визначали предметом дослідження більш широке коло питань, пов'язаних також із виборчими та іншими права та свободами, і були виконані до внесених у законодавство змін (2008, 2009 р.) стосовно злочинів, які вчиняють батьки та особи, що їх замінюють. Тому метою статті є уніфікація термінів щодо визначення відповідного різновиду спеціального суб'єкта – батьків та осіб, що мають схожі обов'язки стосовно виховання дитини, та сформулювати пропозиції до чинного законодавства.

Кримінальний кодекс України (далі – КК) передбачає злочини, вчинені спеціальним суб'єктом – батьками та особами, що мають схожі обов'язки із виховання дитини. Вчинення батьками або особами, які їх замінюють, злочинів відносно власних дітей чи дітей, щодо яких є обов'язки із виховання чи догляду за ними, значно підвищує ступінь суспільної небезпеки, порушує встановлені обов'язки, передбачені Сімейним кодексом України (далі – СК) та належать до високолатентних.

У проведеному дослідженні привертаємо увагу не до всієї групи злочинів (з урахуванням кваліфікованих складів злочинів, що вчиняються проти неповнолітніх), а лише до тих, що вчинені спеціальним суб'єктом – батьками чи особами, що їх замінюють. Зазначений спеціальний суб'єкт безпосередньо пов'язаний з існуванням передбачених обов'язків стосовно виховання та розвитку дитини, які закріплені в Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, СК, Законі України «Про охорону дитинства».

У КК України не передбачається окремого розділу, в якому об'єднувалися б злочини проти сім'ї та дітей. Відповідні пропозиції щодо їх групування у одному розділі Особливої частини КК України висловлювалися у багатьох дослідженнях [1, с. 145; 2, с. 408; 3, с. 162].

У Особливій частині КК батьки чи особи, що їх замінюють, як спеціальні суб'єкти згадуються у шести з двадцяти розділів КК України. Відповідно, ці злочини не об'єднані одним

родовим об'єктом, кожен злочин має свій основний безпосередній об'єкт злочину, однак у разі вчинення злочину спеціальним суб'єктом (батьками чи особами, що їх замінюють) проти дитини відбувається посягання також на додатковий обов'язковий об'єкт, яким є сімейні відносини.

З урахуванням групи злочинів, що вчиняються спеціальним суб'єктом – батьками чи особами, що їх замінюють, можна виокремити такі види з урахуванням ступеня суспільної небезпечності:

– склади злочинів, вчинення яких батьками чи особами, що їх замінюють, визнається як пом'якшуюча обставина (ст. 117, ч. 1 150-1 КК України);

– склади злочину без пом'якшуючих та обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 135, ст. 164, 166, 167 КК України);

– склади злочинів, в яких роль батьків та осіб, що їх замінюють, у вчиненому злочині визнається обтяжуючою обставиною (ч. 2 ст. 135, ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 156, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323 КК України).

У ст. 6 Конвенції ООН про права дитини зазначається, що кожна дитина має невід'ємне право на життя. Існує думка, що саме вбивство матір'ю новонародженої дитини не може розглядатися обставиною, що пом'якшує її відповідальність. Навпаки, воно повинно бути визнано обставиною, що підсилює її відповідальність, адже, вбиваючи свою дитину, мати поряд із загальною заборонаю (заборона позбавляти життя іншої людини) порушує й додаткові обов'язки стосовно обов'язків щодо власної дитини. І тільки наявність психотравмуючого фактора дозволяє пом'якшити відповідальність матері за вбивство новонародженої дитини. Визнання спеціальним суб'єктом убивства матір новонародженої дитини злочину зумовлено особливим психічним і фізичним станом жінки в період пологів або відразу ж після них, який послаблює її здатність повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій або керувати ними [4].

Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (150-1 КК) було внесено до КК України Законом України від 15.01.2009 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування». Це єдиний склад злочину (ч. 1 ст. 150-1 КК), де вчинення зазначених дій стосовно малолітньої дитини батьками або особами, що їх замінюють, визнається менш суспільно небезпечними, ніж у разі вчинення використання будь-якою особою стосовно чужої дитини (ч. 2 ст. 150-1 КК України).

Друга група – склади злочину без пом'якшуючих та обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 135, ст. 164, 166, 167 КК України). Особливістю злочинів, передбачених 164, 166, 167 КК, є те, що вони вчиняються батьками, опікунами чи піклувальниками, об'єднані єдиним родовим об'єктом та спрямовані проти сім'ї та дітей, оскільки залишення в небезпеці посягає на життя та здоров'я людини. Також злочин, передбачений ст. 135 КК України, визначає одного з спеціальних суб'єктів злочину – особу, що «зобов'язана була піклуватися про цю особу». Правовий обов'язок піклуватися може бути обумовлений законом чи іншим нормативно-правовим актом чи цивільно-правовим договором. Відповідно, наявність таких зобов'язань поширюється на широке коло осіб. Спеціальним суб'єктом можуть бути батьки, усиновителі, патронатні вихователі, опікуни чи піклувальники [5, с. 327]. Однак відповідне тлумачення «зобов'язаних піклуватися» не є повним й вичерпним, про що зазначимо далі.

Визначена третя група – склади злочинів, в яких роль батьків та осіб, що їх замінюють, визнається як обтяжуючі обставини (ч. 2 ст. 135, ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 156, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323 КК України).

У ч. 2 ст. 135 КК України визначено спеціальний суб'єкт, яким може бути тільки мати саме у випадку залишення у небезпеці своєї новонародженої дитини, що визнається кваліфікованим складом злочину, зважаючи на фізіологічні особливості та обов'язки матері щодо догляду за дитиною.

У 2008 р. Законами України було доповнено КК України кваліфікуючими ознаками злочинів, передбачених ст. 155, 156, 304, 323 в яких уточнювалося вчинення відповідних злочинів спеціальними суб'єктами злочинів, а саме: «батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього» [6]. Відповідне формулювання норми характеризується змішаним спосо-

бом юридичної техніки, поєднанням казуїстичного та абстрактного способу, передбачаючи детальний перелік спеціальних суб'єктів злочинів – батьком, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник – та визначення терміну «особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього», що є узагальненим терміном.

Однак законодавець використовує і більш загальні термінологічні звороти – наприклад, «матеріальна та інша залежність», ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 303 КК, які визнаються кваліфікуючими ознаками. Матеріальна і інша залежність поширюються на відносини між батьками та особами, що їх замінюють, а отже, при вчиненні визначеними особами відповідного злочину також визнаватимуться характеристикою спеціальних суб'єктів злочину.

Складена таблиця надає можливість порівняти визначення спеціального суб'єкта у кримінально-правових нормах, що свідчить про потребу уніфікації термінів з метою досягнення моносемічності їх вживання:

	<i>Види злочинів</i>	<i>Спеціальний суб'єкт</i>
1.	Стаття 150-1. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом	батьки або особи, які їх замінюють
2.	Стаття 155. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ч. 2)	батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього
3.	Стаття 156. Розбещення неповнолітніх (ч. 2)	батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього
4.	Стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування	батьки, опікуни чи піклувальники
5.	Стаття 304. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ч. 2)	батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього
6	Стаття 323. Спонування неповнолітніх до застосування допінгу (ч. 2)	батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього

Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний, моральний розвиток, зобов'язані поважати дитину, виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей; забороняються будь-які види експлуатації, фізичні покарання дитини (ст. 150 СК). У СК передбачено перелік осіб, що мають обов'язки щодо виховання та піклування дітей, тому слід проаналізувати та з'ясувати, чи визнаються відповідні особи спеціальними суб'єктами аналізованих злочинів. До осіб, що замінюють батьків та мають обов'язки щодо дитини, відповідно до положень СК належать: 1) опікун (ч. 4 ст. 249 СК); 2) піклувальник (ч. 4 ст. 249 СК); 3) особа, що усиновила чи удочерила (ч. 4 с. 232 СК); 4) патронатний вихователь (ст. 255 СК); 5) прийомні батьки (ч.2 ст. 256-2 СК). 6) батьки-вихователі дитячого будинку (ч.2 ст. 256-6 СК); 7) фактичний вихователь, особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування (ст. 261 СК).

Тому потребує уваги термінологічне визначення кола осіб, які можуть визнаватись спеціальними суб'єктами з урахуванням особливостей злочину й положень СК України. Визнаючи широкий перелік осіб та необхідність у впорядкуванні термінології, вважаємо доцільним використовувати узагальнюючий термін щодо осіб, які можуть виконувати обов'язки батьків, та

надати у примітці його тлумачення. Відповідна примітка має містити також вказівку на статті, у яких вживається відповідний термін, що дозволить упорядкувати терміни та їх тлумачення, що є необхідним для правозастосовної діяльності. У кримінально-правових нормах, передбачених ст. 155, 156, 304, 323 КК України, визначення спеціального суб'єкта «батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього» пропонується замінити на «батьки або особи, які їх замінюють, а також особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання або піклування про потерпілого».

До ст. 166 КК України, у якій передбачено злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, доцільно зауважити, що відповідна диспозиція статті потребує доповнення. Річ у тім, що обов'язок по догляду за дитиною передбачено не лише щодо батьків, опікуна і піклувальника. Наведення у диспозиції статті вичерпного переліку спеціальних суб'єктів та їх буквально тлумачення передбачає, що інші особи, які здійснюють обов'язки по догляду за дитиною, крім опікунів та піклувальників та власне батьків, за злісне невиконання обов'язків щодо дитини до кримінальної відповідальності за вказаний злочин не притягуються. Відповідне положення потребує застосування поширювального тлумачення, що не є гарантією однакового застосування кримінального закону. Тому питання потребує детального розгляду. Суб'єктом відповідного складу злочину в науково-практичних коментарях до КК визначають також усиновителя [5, с. 444]. Визнаємо правильність відповідної позиції, оскільки згідно з ч. 4 ст. 232 СК України усиновлення надає усиновлювачу права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини (ч. 4 ст. 232 СК). Щодо обов'язків патронатного вихователя, то детально вони передбачаються договором про патронат, що може бути розірваний в разі невиконання вихователем своїх обов'язків або якщо між ним та дитиною склалися стосунки, які перешкоджають виконанню обов'язків за договором. Однак якщо злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною спричинило тяжкі наслідки, то, на наш погляд, патронатний вихователь має визнаватися спеціальним суб'єктом зазначеного злочину. Прийомні батьки та батьки-вихователі дитячого будинку несуть обов'язки по вихованню та розвитку дітей як батьки, а отже, визнаються теж суб'єктами злочину (ч. 2 ст. 256-2, ч. 2 ст. 256-6 СК). Особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, має обов'язки щодо її виховання та захисту як опікун або піклувальник (ст. 261 СК) (фактичний вихователь). Відповідно, зазначені особи у разі злісного невиконання обов'язків мають визнаватися спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 166 КК України.

Отже, відповідно до положень Сімейного кодексу України, обов'язки по догляду за дитиною є в особи, що усиновила чи удочерила, патронатного вихователя, в опікуна, піклувальника, прийомних батьків, батьків-вихователів, фактичного вихователя. Мачуха або вітчим, які проживають однією сім'єю з малолітнім, відповідно до ст. 260 СК мають право брати участь у їхньому вихованні. Водночас ми переконані, що якщо мачухою або вітчимом стосовно неповнолітньої особи вчинено діяння, що спричинило тяжкі наслідки чи посягають на нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітніх, вони мають визнаватися спеціальним суб'єктом злочину, зважаючи на вплив і значимість зазначених осіб у сім'ї та уразливе становище дитини.

Тому доречним вважаємо диспозицію ст. 166 КК викласти у такій редакції: «Злісне невиконання батьками або особами, що їх замінюють, встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки». З урахуванням того, що примітка, яка має бути визначена до ст. 150-1 КК, де вперше зазначено відповідний термін, має застосовуватися і для визначення спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 166 КК.

Примітка ст. 150-1 КК України пропонуємо в такій редакції:

«У статтях 150-1, 155, 156, 166, 304, 323 КК особами, які замінюють батьків, визнається особа, що усиновила чи удочерила, опікун, піклувальник, патронатний вихователь, прийомні батьки, батьки-вихователі, фактичний вихователь, мачуха або вітчим».

У ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 156, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323 доцільно замінити визначення термінів «батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником» на «батьками чи особа-

ми, що їх замінюють, а також особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання або піклування про потерпілого».

Крім того, слід зазначити відсутність чіткої регламентації особистих немайнових обов'язків мачухи та вітчима щодо пасинка та падчерки, що проживають однією сім'єю. Лише визначено їх право у вихованні, але наявність права має балансувати з обов'язками, що потребують, на наш погляд, чіткої регламентації у Главі 21 «Особисті немайнові права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів» Сімейного кодексу України.

Список використаної літератури:

1. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. – К., 2000.
2. Лихова С.Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): Дис. ... д-ра юрид. наук :12.00.08. – К., 2007.
3. Белова О.І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: Дис. ... канд. юрид. наук :12.00.08. – Х., 2006.
4. Плужников А.В. Соучастие в преступлении (проблема соучастия общего и специального субъекта): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2008.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид, переробл. та доповн. – К., 2010.
6. Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх: Закон України від 25.09.2008 // ВВР. – 2009. – № 13. – Ст. 154.
7. Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей: Закон України від 01.10.2008 р. // ВВР. – 2009 – № 14. – Ст. 167.
8. Готін О.М. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина: Навч. посібник. – Луганськ., 2006. .
9. Зінченко І.О. Кримінально-правова охорона, виборчих, трудових та особистих прав свобод людини і громадянина. Аналіз законодавства і судової практики: Монографія. – Х., 2007.

Надійшла до редакції 23.11.2012

ШАБЛИСТІЙ В.В., кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.211

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

У статті зроблено спробу на теоретичному рівні обґрунтувати положення про те, що безпека та її розуміння пов'язані і детерміновані світоглядними установками в поясненні світу, його походженням і розвитком.

я ц 4 я ц : людина, безпека, механізм забезпечення безпеки, філософія.

В статті підприємляється попытка на теоретическом уровне обосновать положение о том, что безопасность и ее понимание связаны и детерминированы мировоззренческими установками в объяснении мира, его происхождением и развитием.

я ц 4 я ц : человек, безопасность, механизм обеспечения безопасности, философия.

The article attempts to theoretically justify the position that security and knowledge related and deterministic worldview attitudes in explaining the world, its origin and development.

Keywords: *people, security, security mechanism, philosophy.*

Вивчення історії філософсько-правових поглядів на проблему безпеки людини, суспільства і держави свідчить про те, що вона завжди стимулювала політиків, державних діячів, вчених і практиків до пошуку оптимальної системи забезпечення безпеки, в першу чергу держави та її правителів. При цьому діапазон точок зору був досить широким: від визнання первинності гарантій існування державного апарату та рівності прав на безпеку суспільства, людини, держави; до необхідності виділення переважного права людини на безпечне існування.

